

MILLIY LIBOSLARIMIZDAGI ATLAS NAMUNALARINING O'ZIGA XOS
USLUBLARI

Yuzboyeva Gulchehra

”Termiz” davlat muzey-qo‘riqxonasi Etnografiya bo‘limi yetakchi mutaxassisi

Annotatsiya: Ushbu maqolamizda O‘zbek milliy matolaridan atlas va uning kelib chiqishi, turlari va qanday usullarda bo‘lgani, oddiygina qilib aytganda adras matosining to‘qilishi, undagi turli rang bo‘yoqlarini berilish uslublari, ilmiy jihatdan yoritib berilgan. O‘zimizning milliy matolarimizni o‘rganish dizayn sohasiga o‘zbekona qarash va hunarmandchilikni yanada rivojlantirish, to‘qimachilik sanoati kengaytirish, milliy liboslarni loyihalashda juda katta xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: Milliy matolarimiz, rang, ip, ipak, gazlama, to‘qimachilik, san‘at, mato, o‘tmish, kiyim, hunarmandchilik.

An’anaviy o‘zbek ayollar libosi xon-atlasdan tikilgan ko‘ylaklar haligacha o‘z qadri va qiymatini yo‘qotmagandir. Bayramona kiyimlarda qadim o‘tmishdan buyon atlas mato va boy oltin kashta ishlatilini kelinganligi bizga tarixdan ma‘lum. . O‘zbek milliy kiyimlarini tikishda foydalaniladigan asosiy matolarga ip-gazlama, ipak, jun va gazlamalar kiradi. Ip-gazlama matolarining turlari va navlari juda ham ko‘p. Uy sharoitida ip, jun, pilla, teri va boshqa homoshiyolardan mato tayyorlash O‘zbekistonda qadimdan mavjud bo‘lgan. Ipakli va yarim ipakli matolar ishlab chiqarish ozroq cheklangan edi. Bu soha asosan yurtimizning ma‘lum hududlar bo‘ylab to‘plangan bo‘lib, ipakli va yarim ipakli matolardan yuqori sinf vakillarigina foydalanishgan. Chunonchi, ipakli va yarim ipakli matolar ishlab chiqarish qadim o‘tmishdan oq yurtimizning Buxoro, Xiva va Qo‘qon xonliklari markazlarida, ularga qarashli katta shahar va qishloqlarda yo‘lga qo‘yilgan edi. Oddiy mehnatkash xalq esa asosan ip - gazlama matolardan foydalangan. Oddiy matolar kundalik yurish - turish uchun, ipakli va yarim ipakli matolardan esa to‘y - tantana, bayramlarda kiyish uchun kiyimlar tikilgan. O‘tmishda yurtimiz hududidagi butun shaharlar faqat ma‘lum bir nav va ranglarga mansub gazlamani to‘qishga ixtisoslashgan edi. Qadimdan badiiy to‘quvchilikning mahalliy maktablari bo‘lgan. Bularning bari matolarni bo‘yash san‘atining yuksakligi, mahalliy gazlama to‘qish uslublari, ular qo‘lidan chiqadigan matolar rang-bo‘yog‘i va gullarning bir-biriga o‘xshashligi, nafisligi bilan ajralib turgan. Quyida manashu matolarning ayrimlariga ta‘rif berib o‘tamiz:

Beqasam - yo‘l-yo‘l gazmol bo‘lib undan erkak va ayol bolalar uchun kundalik kiyiladigan to‘nlar, ko‘rpa-ko‘rpachalar tikilgan Banoras - beqasamdan rang turlari bilan farqalanib, undan ayollarning ustki kiyimi bo‘lmish paranji tikilgan.

Adras - abr iplari bilan gul solingan nimshoyi gazmoldir. Guli ikki tomonlama bo‘lganligi uchun ayrim joylarda duro‘ya deb ataladi. Arqoq ipi yo‘g‘onroq bo‘lganligi uchun gazlama yuzasida ko‘ndalang chiviqlar hosil bo‘ladi. Gullari abr usulida bo‘lib sariq, ko‘k, pushti, qizil ranglar qo‘llanilgan. Ipak atlas shubhasiz chiroyli ko‘rinishga ega. Sintetik tolalardan yasalgan atlaslarga, asosan material sezgirligi tufayli afzallik beriladi. Butun ipakdan qilingan atlas statik elektrni jalb qilmaydi va tabiiy tolalardan tikilgan matolar kabi nafas oladi. Poliesterdan yasalgan ipaklar juda qiziydi. Ipak mato, shuningdek, mato ishlab chiqaruvchilarga sintetik tolaga erishilgandan ko‘ra boyroq rangdagi atlaslar yaratishga imkon beradi. Tarix Atlas sintetik tolalar paydo bo‘lishidan oldin asrlar davomida ipakdan qilinganligi sababli, Xitoy ming yillar davomida atlas ishlab chiqarishda monopoliyaga ega edi. 1300-yillarda Evropada ipak ishlab

chiqarish boshlandi. Bu atlasni hech bo'lmaganda yuqori sinf uchun ancha qulay va arzonroq qildi va u tez orada zodagonlarning va sevimli ishlarning sevimli matolaridan biriga aylandi. Mazkur turdagi gazlamalarni chiqaradigan to'quvchilik markazlari Samarqand, Urgut, Nurota, Buxoro, Zandona, Farg'ona vodiysida Namangan, Beshariq tumanlarida mavjud edi. Adras va atlas to'qish Marg'ilonda juda qadimdan rivojlangan va boshqa joylarga tarqalgan. XX asr boshlarida bu yerda ko'plab adras to'quvchi atlas to'quvchi kosiblar bo'lishgan. Adras 1920-yillargacha Marg'ilon, Xo'jand, Buxoro, Samarqand va boshqa joylarda to'qilib, O'rta Osiyo bozorlaridan tashqari Avg'oniston, Xitoy kabi qo'shni mamlakatlarda ham sotilgan. Iplarni abr usulida bo'yash ham kata mahorat talab etadi. E'tiborlisi, barcha ranglar tabiiy usulda, bo'yoq beruvchi giyohlardan tayyorlanadi. Atlas va adras kabi ko'zni quvnatadigan, yorqin ranglari, takrorlanmas naqshlari bilan kishiga xush kayfiyat bag'ishlaydigan milliy liboslarimizda xalqimizning ming asrlik o'tmishi, qadimiy urf-odat va an'analari, estetik qarashlari shuningdek, o'ziga xos xususiyatlari mujassam. Respublikamizda atlas va adras targ'ibotini kuchaytirish, o'zbek milliy liboslariga mehr uyg'otish va ommalashtirish, zamonaviy kiyinishda o'zbekona sharm-hayo me'yorlarini targ'ib qilish, o'zbekona kiyinish madaniyatini yuksaltirish maqsadida «Xon atlas» festivali keng nishonlanmoqda.

O'zbek ayollarining milliy liboslari — o'zbek xalqining tarixdagi kiyim-kechaklari bilan bog'liq ma'lumotlarni arxeologik qazilmalar jarayonida topilgan qadimiy katta devoriy suratlar, turli buyumlarga tushirilgan tasvirlar, o'rta asrlardagi kitob miniatyuralari beradi. O'rta asrlarga oid miniatyuralar o'zbek kiyimlarining o'ziga xos uslubi, ya'ni tipi shakllanganligi va ular keyingi davrgacha saqlanganligini ko'rsatuvchi noyob namunalardir. Xalqning kiyim-kechaklaridagi o'zgarishlar, asosan, XX asr boshlarida sezilarli ravishda namoyon bo'ladi va undagi transformasiya, asosan, shaharlarda ochiq ko'zga tashlanadi. XIX asrning birinchi yarmida O'rta Osiyoga Rusiyadan ip gazlama va boshqa matolarning keltirilishi sababli XIX asr oxiri va XX asr boshida mahalliy aholi orasida asosan fabrikada tayyorlangan ip gazlamalar: chit, bo'z, xom surpdan tikilgan kiyim-kechaklarni kiyish rasm bo'lgan. boy-badavlat kishilar esa kimxob, ipak, atlas, duxoba, rang-barang movutlarni sotib ola boshlaganlar. Shunga qaramay, kosiblar dastgoxidan chiqqan mahalliy gazlama: mato, bo'z, nimshoyi kabi gazmollar (adras, beqasam, podshoi, kimxob, xonatlas, katakshoyi kabilar)ning turli xillariga ehtiyoj katta bo'lgan.

Xulosa: Demak milliy matolarimiz atlas va adras matolari qadimdan faqatgina qo'l ishi sifatida mashur bo'lgan. Bugungi kunga kelib esa avtomatlashtirilgan mashinalarda yaratilmoqda, leki hozirda ham qo'l ishi bilan yaratilgan milliy matolarga talab yuqori. Bundan tashqari milliy matolarimizdan adrasdan milliylik va zamonaviylikni uyg'unlashtirilgan holda ko'plab liboslar yaratilmoqda. Siz aynan shunday ajoyib liboslarni turfa xillarini hozirgi vaqtda uchratishingiz mumkin.

REFERENCES

1. O.Sh. Rahmatova, M.A. Sharipova. Milliy matolar jozibazi va yaratilish tarixi. Namangan2019.
2. O'ralov L. S. —Jakard to'qimadagi tukli trikotaj polotnolaridan foydalanib ayollar uy kiyimini tayorlash texnologiya jarayonlari tadqiqil . Magistrlik Akademik darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. Namangan-2020
3. Muxammedova Z.K. —OP-ARTI USLUBIDA YOSHLAR ZAMONAVIY LIBOSLARINI LOYIXALASH. Akademik darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. Toshkent-2014.

4. Shukurov F.J. Adras to'qimasini fizik-mexanik xususiyatlarini tahlil qilish. Diplom loyiha ishi. Toshkent-2016